

COMPANYA: LA REVISTA DE LA DONA (EL SOMNI DE LA DONA LLIURE)

Laura Guilera Rico
Universitat de Barcelona

RESUM

A la rereguarda de la Guerra Civil, la població femenina va participar en la lluita per un ideal de llibertat. El conflicte bèl·lic li va atorgar protagonisme social i econòmic, que es va sumar a la tasca de millora de la vida femenina empresa per la República. La visibilitat de la quotidianitat de la dona durant la guerra, així com la magnitud del que hi havia en joc, tant per a les dones com per a la vida democràtica de la República, van impulsar les dones cap a l'associacionisme. La Unió de Dones de Catalunya, originada el 1934, va donar a llum la revista portaveu de la dona treballadora, de la nova dona: *Companya*. Amb una història fugaç i irregular, amb divuit números entre 1937 i 1938, la publicació pretenia ser el portaveu de la nova dona, el vehicle per a la formació que la nova dona necessitava per a les exigències de la vida democràtica. Pensada per dones i adreçada a dones, es dirigí sobretot a la dona urbana de classe mitjana, a qui es proporcionava el decàleg de la seva conducta a la rereguarda de la lluita antifeixista. El somni de *Companya* va ser el de tota una generació de dones: si la República guanyava la guerra, s'enterraria la situació d'*esclavatge* de la dona. La seva va ser una lluita per les llibertats d'un país, de classe i de concepció política. Però també, la rebel·lia de tot un gènere. Un somni també fugaç, però de pessim despertar.

PARAULES CLAU: història de l'educació, feminisme, Guerra Civil espanyola, premsa escrita, Unió de Dones de Catalunya, *Companya*.

COMPANYA: THE JOURNAL FOR WOMEN (THE LIBERATED WOMAN'S DREAM)

ABSTRACT

At the rearguard of the Spanish Civil War, women joined the struggle for an ideal of freedom. In addition to the improvements made by the Republic to women's lives, the war

381

Revista Catalana de Pedagogia [Societat Catalana de Pedagogia]
DOI: 10.2436/20.3007.01.42 Vol. 6 (2007-2008), p. 381-396

LAURA GUILERA RICO

gave them social and economic importance. The visibility of women's daily lives during the war, as well as the magnitude of that which was at risk – both for women and for the democratic life of the Republic – pushed women towards associationism. The Union of Women of Catalonia, founded in 1934, produced a journal that was the voice of the working woman, the new woman: *Companya*. With a short and irregular history, 18 editions between 1937 and 1938, the publication wanted to be the voice of the new woman, the vehicle that would prepare the new woman for the demands of democratic life. Created for and addressed to women it is aimed in particular at middle-class urban women for whom the journal provided a set of rules regarding conduct at the rearguard of the fight against fascism. The dream of *Companya* was the same as that of an entire generation of women: if the Republic won it would put an end to the enslavement of women. Theirs was the struggle for the freedoms of a country, class and political idea. But it was also the rebellion of an entire gender. The dream was also short-lived and would suffer a truly terrible awakening.

KEY WORDS: history of education, feminism, Spanish Civil War, printed press, Union of Women of Catalonia, *Companya*.

Una de les grans transformacions del segle XX ha estat la lluita per la igualtat d'oportunitats entre sexes, i tot i que s'ha recorregut un llarg camí, encara s'ha d'avançar més. Al començament del segle XXI, el «problema de la dona» no s'ha resolt. I no podem canviar aquesta situació sense conèixer el passat. És imprescindible entendre cada un dels fets que han configurat la situació de la dona del present i cal entendre'ls inscrits en el seu context. Sovint s'ha ignorat el «problema de la dona».

Autores de la segona meitat del segle XX esmentades per Maria Aurèlia Capmany en *La dona a Catalunya* (1966)¹ van posar en relleu que la societat actual no concedeix a la dona, en tant que dona, el mínim de garanties que tot ésser humà necessita per al lliure exercici de les seves facultats. L'alienació femenina és l'element essencial de la definició de la dona. La dona, en la seva alienació, podia arribar a ser feliç. I per aquest motiu, la defensava i la perpetuava com el seu gran bé. Les dones vivien feliçment per oposició al patiment i a la consciència.

La dona trobarà la seva consciència d'ésser alienat no en tant que dona, sinó en tant que persona que pren consciència d'una injustícia social, i serà precisament en la mesura en què pren consciència d'aquesta injustícia social en les diverses formes d'esclavatge que es plantejarà per primer cop la seva condició de dona, no en tant que dona, sinó que persona.²

1. M. A. CAPMANY, *La dona a Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1966.

2. M. A. CAPMANY, *La dona a Catalunya*, p. 12.

Al llarg de la història s'ha considerat que la funció social de les dones es reduïa només a l'àmbit familiar. Per tant, l'educació que havien de rebre havia d'anar encaminada a aquest fi.

Al contrario de la instrucción de los hombres, que conviene que sea pública, la de las mujeres debe ser privada y doméstica.³

El primer terç del segle XX, i especialment durant el període de la Guerra Civil, un conjunt de dones i homes es van esforçar per reivindicar la igualtat política, social i cultural dels dos sexes. El primer pas per aconseguir aquesta igualtat consistí a millorar tant l'educació dels més petits com l'educació dels adults. Dins l'educació d'adults destacà la tasca realitzada per la Unió de Dones de Catalunya. *Companya* fou la revista portaveu de l'organització, i és el tema d'estudi d'aquest article.

El motiu que m'ha empès a escollir aquesta revista per realitzar-ne una anàlisi ha estat el fet que les dones en siguin les protagonistes. *Companya* és un exemple del canvi de rol social de les dones durant la Guerra Civil. En aquest punt és on rau la importància de la revista. A més a més, *Companya* il·lustra el conflicte bèl·lic. Cal tenir en compte, també, la importància de la premsa escrita com a mitjà de comunicació popular en el context de la Guerra Civil. Juntament amb la ràdio, revistes com *Companya* difonien els valors i les pautes de comportament que regien la societat.

Companya va aparèixer per primera vegada l'11 de març de 1937, amb el subtítol *La Revista de la Dona*. L'editava la Unió de Dones de Catalunya (d'ara endavant UDC), amb seu a l'Hotel Colón de la plaça de Catalunya de Barcelona. En total se'n van publicar divuit exemplars, fins al 8 de març de 1938. La periodicitat de la revista va ser quinzenal fins al 29 de gener de 1938, i a partir d'aquesta data, fou setmanal. Quant a les característiques tècniques, tenia setze pàgines de 28 per 21 centímetres. D'aquestes, algunes eren a color.

Pel que fa a la difusió, el tiratge és una dada a la qual no he tingut accés. El que sí que es pot saber són algunes de les poblacions on arribava. *Companya* s'editava a Barcelona i es distribuïa a diferents poblacions de Catalunya. Se sap per referències en la mateixa revista que algunes de les poblacions on va arribar foren, a més a més de Barcelona, Artesa de Segre, Badalona, Caldes de Montbui, Cambrils, Canet de Mar, Lleida, Manlleu, Montblanc, la Ràpita dels Alfacs, Sabadell, Tortosa, Ulldemolins i Vilanova i la Geltrú.

3. R. NAVARRO, *La escuela y el maestro en la España contemporánea (1810-1939)*, Barcelona, PPU, 1998, p. 17.

LAURA GUILERA RICO

L'equip de redacció estava integrat només per dones; el formaven Maria Lluïsa Algarra, Maria Lluïsa Bargés, Aurora Bertrana, Lena Imbert, Eloïna R. Malasechevarría i Montserrat Martínez.

Actualment es poden consultar exemplars de la revista en les biblioteques següents: la Biblioteca de Catalunya, la Casa de l'Ardiaca, el Pavelló de la República i la Universitat de Barcelona.

LA NOVA DONA

Companya és el testimoni d'una realitat més àmplia que va més enllà de la revista. Les pàgines de *Companya* són un reflex de la societat catalana durant la Guerra Civil. En la revista es descobreixen les mateixes contradiccions que es van viure durant el conflicte bèl·lic i s'evidencia la complexitat de la realitat. *Companya* descriu, interpreta i suggereix la funció de la dona durant la guerra entre les dues Espanyes.

Altrament, *Companya* demostra la tesi de la nova dona, segons la qual només s'aconseguirà modificar i renovar el rol de les dones si es garanteix que accedeixi a l'educació. Si les dones reben formació podran aprendre un ofici i integrar-se en el mercat laboral de manera remunerada. La independència cultural i l'econòmica seran els pilars de la nova dona.

Aquesta tesi no és original de les redactores de *Companya*. Intel·lectuals com ara Virginia Woolf⁴ l'havien exposat anteriorment. Segons Woolf, al llarg de la història les veus de les dones no havien tingut dimensió política ni social. Per canviar aquesta circumstància era necessari que les dones rebessin formació i aprenguessin un ofici. El desenvolupament d'una tasca fora de la llar els reportaria la independència econòmica. A més a més, els podria suposar la creació de nous interessos i l'ampliació del cercle de relacions. Quant al moviment feminista català, val a dir que en relació amb aquesta tesi hi va haver diverses opinions.

CONTEXT D'APARICIÓ DE LA REVISTA COMPANYYA

No olvidemos la guerra civil. Conocerla lo suficiente como para llegar a entenderla contribuiría, sin duda, a ahuyentar su fantasma, a superar el innegable comple-

4. Vegeu P. HERAS i C. VILANOU, *Pedagogia amb veu de dones*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, p. 61-64; P. HERAS i C. VILANOU, *Pedagogia del segle XX en femení*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2000.

jo de culpabilidad que causaron a los españoles, después de tanta efusión de sangre, por una parte la derrota republicana y, por otra, el mentís que la derrota hitleriana, y la condena universal que la siguió, representó para la buena conciencia del franquismo.⁵

L'Espanya del segle XX va heretar grans desequilibris socials, regionals i rituals del segle anterior.⁶ Catalunya, a més d'aquests desequilibris, va presentar uns trets distintius que feien que la seva situació fos molt diferent de la de la resta de l'Estat. Les característiques divergents més notòries foren el gran nombre d'obrers organitzats en sindicats i el règim agrari dels rabassaires. A aquestes circumstàncies cal sumar-hi la influència del context mundial.

Tenint en compte aquests elements podem arribar a entendre millor com es va dur a terme la triple revolució que va representar la Guerra Civil. Una revolució social, política i religiosa.

La rebel·lió militar contra la República, el juliol de 1936, va trastornar les pautes de vida individual i col·lectiva dels ciutadans i ciutadanes de Catalunya. L'organització de la vida en la rereguarda era complexa.⁷ Era necessari garantir la producció econòmica, assegurar el proveïment de la població i evitar la desaparició de les normes mínimes que salvaguardaven la convivència. En aquest context de guerra es van iniciar importants transformacions en la vida econòmica i social que pretenien conduir Catalunya cap a una nova societat feta a mida dels treballadors i treballadores. Un nou Estat que satisfés les necessitats i reivindicacions històriques del sector obrer.

En la descripció i l'estudi del context de rereguarda s'ha d'anar en compte amb les generalitzacions. El context de rereguarda es caracteritzava per la diversitat de parers. No tothom va acceptar la guerra des de les mateixes conviccions. Les actituds revolucionàries no eren compartides per tots els catalans i catalanes. Tot i les divergències, la rereguarda plantejava problemes a escala global que havien de ser resolts també de manera general. Hi hagué diferents àmbits d'actuació: l'agricultura, la indústria, la justícia i l'ordre públic, la cultura i l'educació, la sanitat i l'habitatge, entre d'altres.

En l'àmbit de la cultura i l'educació la tasca de la Generalitat va ser molt destacada. S'instauraren diferents serveis per tal de fomentar la cultura.

5. P. VILAR, *La guerra civil española*, Barcelona, Crítica, 1986, p. 175.

6. P. VILAR, *La guerra civil española*, p. 111.

7. Sobre la rereguarda a Catalunya, vegeu A. SALLÉS, *Conèixer la història de Catalunya*, Barcelona, Vicens-Vives, 1992, p. 147-154.

LAURA GUILERA RICO

Un dels pilars fonamentals de la política del govern de la Generalitat catalana serà l'escola i l'educació, les quals han de contribuir decisivament al projecte de modernització i democratització de la societat catalana.⁸

La implantació de la democràcia requeria que els ciutadans i les ciutadanes de Catalunya sabessin llegir i escriure i tinguessin un mínim de coneixements. Per aquest motiu es creà el Consell d'Escola Nova Unificada per a les primeres edats i s'impulsà una xarxa d'educació per a adults. La tasca pedagògica duta a terme pel Consell d'Escola Nova Unificada⁹ (CENU) fou innovadora. Es crearen escoles racionalistes basades en la fraternitat humana. Els propòsits del CENU foren impulsar escoles innovadores, laiques, catalanes, gratuïtes i coeducadores, escoles que arribessin a tots els infants, des que naixien fins als quinze anys.

Una de les transformacions socials que va tenir més repercussió fou l'ascens social i la nova projecció assolida per les dones.¹⁰ En el marc de fam i terror, agreujats per l'arribada de refugiats i el degoteig de bombardeigs, les reformes socials i les necessitats d'abastament van empènyer les dones a incorporar-se al món del treball i, en menor mesura, a associar-se i a participar en moviments sindicals i polítics.

Totes aquestes circumstàncies feren augmentar considerablement l'associacionisme femení de masses. La mobilització de les dones es canalitzà mitjançant diverses organitzacions. Una d'aquestes organitzacions fou la UDC,¹¹ integrada en l'Agrupación de Mujeres Antifascistas (AMA), organització femenina anti-feixista estatal. La UDC es distingia de l'AMA pel declarat nacionalisme català i perquè emfasitzava la importància del treball extradomèstic de les dones.

Les dones dels anys trenta tenien com a bagatge tres generacions de dones feministes al darrere. La primera generació de dones feministes s'ocupà especialment del dret a les dones a participar en la creació de cultura. Aquest primer moviment feminista fou encapçalat per Josepa Massanés. La segona generació de dones feministes tingué com a protagonista Dolors Monserdà, que juntament

8. J. GONZÁLEZ-AGAPITO (*et al.*), *Tradició i renovació pedagògica 1989-1939*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 447.

9. Per saber-ne més, consulteu: J. GONZÁLEZ-AGAPITO, *L'Escola Nova Catalana. 1900-1939*, Barcelona, Eumo, 1992, p. 279-286; E. FONTQUERNI i M. RIBALTA, *L'ensenyament a Catalunya durant la Guerra Civil: El CENU*, Barcelona, Barcanova, 1982.

10. Per a més informació sobre l'ascens i la projecció social de les dones, llegiu P. PAGÈS, *La guerra civil espanyola a Catalunya (1936-1939)*, Barcelona, Els Llibres de la Frontera, 1987, p. 69-82.

11. Pel que fa a la Unió de Dones de Catalunya, vegeu M. NASH, *Més enllà del silenci: Les dones a la història de Catalunya*, Barcelona, Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona, 1997, p. 257-260.

amb altres dones intentà promoure un feminisme conservador. La tercera generació de dones feministes, que s'estengué fins als inicis de la Guerra Civil, fou integrada per Rosa Sensat, Carme Karr i Leonor Serrano.¹²

El feminisme conservador impulsat per Monserdà, que tingué continuïtat en la generació següent, pretenia millorar la situació de les dones. Per garantir un cert benestar a totes les dones calia defensar els seus drets. Aquesta proposta de dignificar la vida de les dones no era política, es fonamentava en l'educació, que per a la burgesia era el mitjà de transformació de la realitat.¹³ Calia sensibilitzar les dones de la seva situació i donar-los els coneixements necessaris perquè poguessin ser unes dones noves, ciutadanes conscients i actives que al mateix temps exercissin d'excel·lents mestresses de casa. D'aquesta manera no s'abandonaria el rol de mare de família, però les dones guanyarien protagonisme social. Aquest millorament individual faria possible una societat més culta i avançada.

LES FEMINISTES CATALANES

Les dones que van iniciar el moviment feminista a Catalunya pertanyien a la classe mitjana; de fet, no podia haver estat de cap altra manera, perquè només les dones d'aquesta condició disposaven del temps i la cultura necessaris per adonar-se de les injustícies que afectaven les dones. No hem d'oblidar que les seves propostes per promocionar les dones es van dur a terme des del punt de vista burgès.

Les dones de classe mitjana volien estudiar per aprendre un ofici que els permetés treballar i tenir independència econòmica. Aquesta emancipació econòmica suposaria que les dones haurien de tenir els mateixos drets que els homes. Per a les dones obreres es proposava un ensenyament de tipus cristianitzant i proteccionista que les ajudés a ser millors mestresses de casa i a optar per un lloc de treball digne. Algunes de les institucions que vetllaren per la promoció de la dona foren l'Institut de Cultura i la Biblioteca Popular de la Dona, dirigides per Francesca Bonnemaison, i l'Institut de la Dona.

Dins de l'àmbit obrer també s'alçaren veus, com ara la de Teresa Claramunt,¹⁴ obrera tèxtil i dirigent anarquista que reivindicà la millora de les condi-

12. Trobareu més informació sobre les feministes educadores a J. GONZÁLEZ-AGÁPITO, *Rosa Sensat i Vilà, fer de la vida escola*, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 100.

13. J. GONZÁLEZ-AGÁPITO, *Rosa Sensat...*, p. 111.

14. X. CAMPRUBÍ, «Teresa Claramunt», *El Temps*, núm. 44 (febrer 2005), p. 9-10; L. VICENTE, *Teresa Claramunt (1862-1931): Pionera del feminismo obrerista anarquista*, Madrid, Fundación de Estudios Libertarios Anselmo Lorenzo, 2007.

 LAURA GUILERA RICO

cions laborals de les obreres. Els sous de les dones eren més baixos que els dels homes. A més a més, la jornada laboral en el sector tèxtil, que ocupava moltes dones, superava les nou hores que es treballaven en la majoria de feines. Tampoc no existien mesures que protegissin la maternitat i, en conseqüència, moltes mares i molts infants morien per les males condicions laborals.¹⁵

Totes aquestes demandes les recollí el Govern en temps de guerra i intentà planificar actuacions per millorar la situació de les dones. Algunes d'aquestes mesures foren impulsades des del Ministeri de Sanitat i Assistència Social, dirigit per Federica Montseny.¹⁶

LA UNIÓ DE DONES DE CATALUNYA

La UDC sorgí amb l'objectiu de crear una aliança que aglutinés totes les dones republicanes per a la defensa de la República. La UDC fou constituïda el 1934 com a Dones contra el Feixisme i la Guerra. Aplegava les forces de dones d'Esquerra Republicana, com Maria Dolors Bargalló; dones comunistes, com Lina Ódena, i socialistes, com Elisa Uriz, entre d'altres. A conseqüència dels fets del mes d'octubre, l'organització hagué de passar a la clandestinitat fins a la victòria del Front Popular, el febrer de 1936. A partir d'aquesta data tornà a l'activitat amb un nou comitè integrat per membres d'Esquerra Republicana, com ara Maria Dolors Bargalló i Maria Baldó; comunistes, com per exemple Eloïsa R. Malaschevarría, i integrants de la CNT, com ara Maria González, entre d'altres. Amb l'alçament militar del mateix any l'organització es dissolgué, i el 1937 ressorgí novament. L'agrupament canvià de nom després de la celebració a Barcelona del Primer Congrés Nacional de la Dona, del 6 al 8 de novembre de 1937, i s'anomenà Unió de Dones de Catalunya. A partir d'aquest primer congrés, es redefiní i concretà la línia d'actuació de l'entitat. Hi participaren dones de diferents tendències polítiques, tot i que les dones comunistes foren les que exerciren una influència més gran en les polítiques i actuacions futures. En aquell moment la UDC tenia més de trenta mil afiliades de diverses ideologies antifeixistes i amb diferents ocupacions. Aplegava des de treballadores de fàbriques i tallers fins a mestresses de casa i intel·lectuals.

15. J. GONZÁLEZ-AGÀPITO, *Rosa Sensat...*, p. 104-105.

16. Federica Montseny va ser una de les dones més emblemàtiques de la societat espanyola del segle XX. Fou la primera dona ministra a l'Estat espanyol i una líder anarquista carismàtica. Vegeu M. NASH, «La primera ministra», *El Temps*, núm. 44 (febrer 2005), p. 21-23.

Segons la presidenta de la UDC, Maria Dolors Bargalló, l'organització pretenia aconseguir que la dona contribuís a guanyar la guerra i reivindicar al mateix temps millores socials i polítiques de la dona. El programa de la UDC es basà en la mobilització unitària de la dona a la rereguarda per enderrocar el feixisme. Les reivindicacions socials i polítiques per a l'emancipació de la dona quedaren en segon terme. Tot i així, la UDC féu molts esforços en l'educació femenina, l'assistència social i la promoció laboral de la dona. La UDC defensà que l'àrea d'actuació de les dones en temps de guerra era la rereguarda, per tant, rebutjà la mobilització femenina al front.

La UDC dugué a terme moltes activitats per augmentar el nivell de formació de les dones. D'aquesta manera, les dones podien aprendre un ofici i ocupar el lloc de treball d'un home, per tal que aquest pogués anar al front. Però al mateix temps l'aprenentatge d'un ofici podria suposar la independència econòmica, factor imprescindible per a l'emancipació femenina. Aquesta és la tesi de la nova dona. La UDC organitzà classes d'alfabetització, de cultura general i de formació de tasques assistencials i d'alguns oficis que les dones podien desenvolupar per substituir els homes que partien a les files. Així, impulsà la formació professional femenina, creà llars d'infants, escoles i hospitals per als fills i filles de les dones que s'incorporaven al mercat laboral i també constituí la Llar de la Dona i l'Escola d'Assistència Social. Totes aquestes mesures les hem de situar en un context on l'analfabetisme femení era molt elevat. En el cens del 1930, l'índex d'analfabetisme femení era d'un 40%. Tenint en compte aquesta xifra, es feia necessari millorar l'educació elemental i crear una xarxa d'educació d'adults que eradiqués l'analfabetisme.¹⁷

LA REVISTA COMPANYYA

Companya fou la revista portaveu de la UDC i un fòrum decisiu d'expressió de la veu de les dones durant la Guerra Civil. Es publicà del 1937 al 1938, coincidint amb la tercera i última etapa de l'organització. Fou creada per propagar les idees i accions de l'organització. A les pàgines de *Companya* es va fer ressò del Primer Congrés Nacional de la Dona, celebrat el 1937, les conclusions del qual guiaren l'actuació de la UDC en els anys de guerra.

En els divuit números estudiats de la revista *Companya* hi apareixen diverses seccions, la majoria de les quals no tenen gaire continuïtat. Aquest fet crea la sensació que la revista tenia una important manca d'estructura, situació agreuja-

17. J. GONZÁLEZ-AGÀPITO (et al.), *Tradició i renovació pedagògica...*, p. 489-490.

LAURA GUILERA RICO

da pel fet que la revista no disposa ni d'índex, ni d'identificadors visuals de les diferents seccions (exceptuant el logotip de «Noticiari dels pobles») ni d'anticipacions sobre el contingut dels números següents. Això fa que les lectores puguin tenir una lleugera impressió d'incertesa, improvisació i temporalitat. I això, tot i que un dels objectius de la revista era transmetre seguretat i sensació de control dins del desconcert de la Guerra Civil. Les lectores, quan compraven un nou exemplar, només sabien que era una revista dirigida a les dones antifeixistes de la rereguarda i fins que no l'obrien no podien saber quins serien els continguts que s'abordarien en aquell número, tant podia ser un monogràfic dedicat a la infància com una revista amb articles diversos i noves seccions que no apareixien en cap altre número.

Al llarg de la història de *Companya* hi trobem les seccions següents: «Noticiari dels pobles», «Col·laboració espontània de les obreres», «Racó dels nens», «Coses de la llar», «Us parla el metge», «Correu de *Companya*», «Les amigues de *Companya*», «Secció vols saber qui ets?», «Noticiari estudiantil», «Parlem un xic de vestits?», «Llar i modes», «Preguntes i respostes», «Noticiari de la Unió de Dones de Catalunya», «Còmic Merceneta», «Editorial», i finalment, «Actualitats». La revista *Companya* també conté articles que no formen part de cap secció. D'entre aquests, en destaquen els articles informatius, els contes i relats i els reportatges sobre cinema internacional.

TEMÀTICA

Després d'haver llegit acuradament tots els articles, he arribat a la conclusió que el tema al qual les redactores dediquen més esforços i, per tant, el que consideren més important, és l'actuació de la dona a la rereguarda com a mare, esposa i treballadora. Per tractar aquest gran tema, *Companya* oferia models individuals, models socials i relats literaris.

Companya suggereix a partir de recomanacions i exemples com han d'actuar les dones en l'estat d'excepció que representa el conflicte bèl·lic. Les redactores i diferents personalitats escriuen que les dones han de sacrificar-se per guanyar la guerra. S'han d'esforçar per contribuir al triomf final. La seva missió consisteix a treballar amb entusiasme a la rereguarda. Si guanyen la guerra, acabarà la situació d'esclavatge en què viuen les dones. Seran persones amb plenitud de drets, com la tenen els homes. A més a més de treballar en els llocs de feina que deixin vacants els homes i en les indústries específiques de la guerra, les dones han de donar suport al Govern antifeixista defensant la unitat i l'Exèrcit popular regular.

Sintetitza molt bé la funció que havien de complir les dones en el context de la guerra la carta escrita per Teresa Juan, una portera del carrer de Provença, carta que aparegué a les pàgines del primer exemplar de la revista.

Camarades, companyes, salut!

M'ADREÇO a vosaltres des d'aquesta revista per dir-vos: Endavant, dones antifeixistes! Hem de guanyar la guerra! Com? D'aquesta manera: encoratjant els nostres pares, germans, promesos, marits i fills, dient-los que vagin tranquils a la lluita, que ací a la rereguarda quedem les dones, llurs companyes, per a conservar llurs llocs en el treball i per aixafar la fera i lluitar contra d'ella si cal.

Camarades: hem de demostrar que la dona espanyola serveix per a quelcom més que per a endreçar la casa. Tenim el deure de demostrar que el nostre esperit és més enlairat, que dintre els nostres pits viu ardent la flama de la victòria, per la qual estem disposades a donar la vida si fos necessari.

Camarades: deixeu que vagin els homes a aixafar el feixisme, que quan tornin, coberts de glòria, els rebrem amb els braços oberts, encoratjant-los a què tornin de nou a llur treball, que serà més honrat perquè seran lliures.

Companyes! En les nostres mans tenim la victòria. Lluitem fins a la fi. Vèncer o morir!

Salut!¹⁸

A més a més, *Companya* ofereix exemples de com han d'actuar les dones. L'experiència d'algunes dones es presenta com a model a seguir. Algunes d'aquestes dones són molt conegudes, altres són heroïnes anònimes. D'entre les més populars, en destaquen dirigents polítiques com la Pasionaria i actrius de Hollywood com Joan Crawford. Les vides excepcionals d'aquestes dones estan acompanyades pels relats d'abnegades treballadores que dins l'anonimat lluiten per guanyar la guerra.

Pel que fa als models socials, *Companya* exposa com viuen les dones d'altres cultures i, també, com han afrontat la guerra les dones al llarg de la història. De tots els articles dedicats a oferir formes d'organització alternatives al model feixista, en destaquen les experiències de l'aleshores existent Unió Soviètica.

A banda dels escrits sobre dones reals, *Companya* també ofereix literatura. En gairebé cada número trobem breus relats literaris sobre alguna noia valenta que venç totes les dificultats. Al costat d'aquests relats també es publiquen his-

18. T. DE JUAN, «Col·laboració espontània de les obreres». *Companya* [Barcelona] (març 1937), p. 12. [Societat General de Publicacions]

LAURA GUILERA RICO

tòries que continuen en el número següent. Col·laboraren en la revista escriptores que en els anys posteriors obtindrien un important èxit literari, com Mercè Rodoreda. Les lectores també podien participar en la publicació de relats. *Companya* organitzava un grandios concurs de novel·les curtes d'autora femenina. Les bases del concurs establien que l'assumpte de la novel·la s'havia de desenvolupar en l'ambient de guerra i revolució popular del moment. L'autora havia de ser una dona i l'escrit havia de ser inèdit i en català. En diferents números s'anuncia el concurs, però en cap es fa referència al text guanyador.

Juntament amb els relats, una secció que té molta importància en la revista és la sinopsi de pel·lícules afins als principis de *Companya*. No hem d'oblidar que el cinema va ser el nou art de masses i, per tant, exercia una gran influència sobre les lectores de *Companya*. Totes les pel·lícules que s'expliquen són soviètiques.

Altres temes presents en gairebé tots els números són informacions relatives a la trajectòria dels esdeveniments relacionats amb la guerra, les iniciatives que impulsà la República per modernitzar el país i, en menor mesura, qüestions nacionalistes. En relació amb aquests àmbits, destaquen especialment els comentaris sobre les propostes del Govern de la República relacionades amb les dones. Algunes d'aquestes actuacions afavoriren la formació i la posterior incorporació al mercat laboral de moltes dones. Es dugueren a terme diferents activitats per a la capacitació laboral. En moltes fàbriques i tallers s'impartien cursos pràctics en les mateixes instal·lacions, i per a l'ensenyament teòric, s'habilitaren espais adients. Aquestes iniciatives estaven encapçalades per l'Escola del Treball. Unes altres accions que repercutiren en la incorporació de les dones al mercat laboral foren la creació de guarderies, centres per a infants amb deficiències, residències, colònies i granges escola. Moltes d'aquestes activitats estaven organitzades des de la institució republicana d'Ajut infantil de rereguarda. Amb la formació necessària i sense càrregues familiars les dones podien demostrar les seves capacitats i ocupar posicions de responsabilitat. D'aquesta manera, podrien prendre decisions i fer-se visibles socialment en l'àmbit laboral; més endavant, ja ocuparien altres esferes. Per impulsar la dignificació de la vida de les dones, el primer que calia era equiparar la feina de les dones amb la dels homes. A igual treball, igual salari. La segona fita consistia a clausurar els locals on s'explotava el gènere femení, com els anomenats *dancings* i cabarets. Així mateix, s'ha acabat que les dones hagin de treballar en les feines més humils i monòtones. L'agulla i el fregall no són els únics instruments de labor femenina. Les dones tenen el mateix dret a treballar que els homes, segons la seva vocació decidiran amb llibertat de quina manera poden contribuir a la societat.

ABSÈNCIES

No obstant l'àmplia diversitat de temes que s'exposen des de les pàgines de *Companya*, hi ha diversos temes que es descarten. La religió, l'art i la ciència han estat sempre grans inquietuds de l'ésser humà, però en les pàgines de la revista de UDC no es dona resposta a aquests interessos. Les redactores de *Companya* van preferir concentrar esforços en el tractament de temes que afectessin les lectores més directament. D'altra banda, les redactores van preferir obviar certs aspectes on hi hauria pogut haver divergència. Van considerar que era millor oblidar-los i reforçar els llaços d'unió a partir d'altres assumptes. Un altre tema que s'omet voluntàriament és tot el que té a veure amb les dones milicianes.¹⁹

Una possible explicació d'aquesta tria de temes la trobaríem en el fet que *Companya*, en tant que revista obrera, presenta com a ingredients principals un fort component ideològic, sentiments i símbols. Aquests aspectes més abstractes sobre la revolució estan acompanyats d'una divulgació cultural més pragmàtica.²⁰

L'ESTIL DE LA REVISTA

La manera de tractar tots aquests temes és utilitzant un llenguatge viu, acolorit i emotiu, i a vegades gairebé poètic. Els conceptes més destacats estan relacionats amb el context de revolució i guerra. Alguns dels mots més usats pel que fa a l'estat entusiasta revolucionari són *rebel·lió*, *lluïta*, *llibertat*, *emancipació*, *independència*, *justícia*, *igualtat*, *felicitat* i *victòria*. Totes aquestes paraules, entrelaçades líricament, creen un clima força entranyable i proper a les lectores. Quant a termes específics de la guerra, en trobem molts. Els que estan més presents són *rereguarda*, *exèrcit*, *militar* i *front*. En gairebé tots els escrits relacionats amb la guerra s'usen aquests conceptes per remarcar que el bàndol antifei-

19. Exceptuant la menció feta en un número de Lina Òdena, en la resta de revistes no se'n fa cap comentari. Durant els primers mesos de guerra es van mobilitzar algunes dones per anar a lluitar al front. Però al cap de poc temps, el gabinet de Francisco Largo Caballero va decidir relegar-les a la rereguarda i es van adoptar les primeres disposicions per retirar-les del front. Finalment, el Govern de Juan Negrín les va expulsar per aconseguir un Exèrcit convencional. El Govern de la Generalitat tampoc estava a favor de les milicianes, i la UDC oferí suport a la Generalitat en tot; és per aquest motiu que en la revista no apareix cap comentari en relació amb les milicianes. Per a més informació sobre les milicianes vegeu M. RODRÍGUEZ, «Mujeres en las trincheras». *Historia 16* [Madrid], núm. 439 (maig 2005), p. 14-29.

20. Per saber més sobre la premsa obrera consulteu J. TERMES, *Històries de la Catalunya treballadora*, Barcelona, Empúries, 2000.

LAURA GUILERA RICO

xista posseeix l'honradesa, la raó i l'heroisme, però li manca la disciplina, l'organització i la unitat. És per aquest motiu que és necessari que entre tots els treballadors i treballadores s'estableixi una aliança de cooperació i solidaritat per guanyar la guerra. Després d'aquests termes, el vocabulari relacionat amb el món obrer també hi és molt present. Com a peculiaritat, destaca l'ús de la fórmula *pobles d'Ibèria* en lloc d'*Espanya*. Per acabar el comentari del llenguatge emprat, destacaria que les redactores de *Companya* van utilitzar les formes masculines com a genèric. Només trobem la forma femenina en pocs mots: *companya*, *lectora*, *treballadora* i *camperola*.

Totes aquestes paraules estan acompanyades d'imatges a partir de la tècnica del rotogravat. A *Companya* es publiquen fotografies, muntatges fotogràfics i, en menor mesura, il·lustracions. La majoria de fotografies serveixen per mostrar els efectes devastadors de la guerra i les activitats del Govern republicà. Entre les fotografies manipulades que formen els muntatges, podem distingir els que intenten plasmar els sentiments de les dones en temps de guerra i els que mostren un esdevenir pròsper. Els primers muntatges mostren les dones soles, en família o parella i en grup sent valentes i sacrificant-se per guanyar la guerra. Els segons muntatges presenten dones sanes, hàbils i treballadores fruit dels drets i les llibertats que hauran aconseguit una vegada s'hagi enderrocat el règim feixista. Les il·lustracions acompanyen normalment la secció infantil. Tot i així, també observem que alguns articles i contes destinats als adults també contenen dibuixos. Al llarg de diferents números es publica el còmic «Merceneta». La part més important de la revista pel que fa a la imatge és la portada. Les portades de *Companya* desperten sentiments. A partir de diferents imatges sobreposades i una breu frase animen les lectores a actuar. El cartell que anuncià la publicació de la revista també fou emotiu. Curiosament, el responsable d'aquest muntatge no fou una dona, se n'ocupà Martín Bas.²¹

L'IMPACTE

Companya es defineix com la revista de la dona catalana antifeixista. Però, pels temes que aborda i alguns comentaris, deduïm que no es dirigeix realment a totes les dones catalanes antifeixistes. Aquesta contradicció evidencia que la realitat és complexa, i encara que les redactores tinguessin la pretensió de publicar

21. Per saber més sobre el cartell publicitari de *Companya* podeu consultar *III Jornadas de Estudios Monográficos Las mujeres y la Guerra Civil Española*, Salamanca, Ministerio de Asuntos Sociales: Instituto de la Mujer, 1989, p. 368.

una revista per a totes les dones antifeixistes, no ho van aconseguir. El públic destinatari de *Companya* eren dones urbanes treballadores amb un mínim de formació i benestar econòmic. Podem afirmar per diversos motius que *Companya* es publicava pensant en aquestes dones. En primer lloc, sempre es dirigeix a les lectores com si visquessin en una ciutat. En els articles on s'explica com es viu a les zones rurals, *Companya* posa èmfasi en la falta de preparació i coneixements de les pàgines. Es descriu la vida al camp com una subsistència egoïsta centrada només en el menjar del dia a dia. Les redactores opinen que la incultura del món rural va sempre aparellada amb la desconfiança i genera individualisme. Per tot això, suposem que la revista no estava destinada a les dones que vivien al camp. En segon lloc, per la temàtica bastant àmplia de la revista, cal suposar que les lectores tenien un mínim d'educació i d'inquietuds. En tercer i darrer terme, la revista s'havia de pagar, el preu era de 30 cèntims. Si a aquesta circumstància hi afegim que tots els anuncis són de cosmètics, roba i objectes per a la llar, podem deduir que les lectores i compradores de *Companya* es podien gastar diners en productes que no eren de primera necessitat, i que, per tant, tenien un determinat nivell adquisitiu.

EL LLEGAT DE COMPANYYA

Finalment, per cloure l'anàlisi de *Companya*, una revista creada des de les dones i per a les dones, m'agradaria pensar que la meua aportació personal ha representat una aproximació a una part del nostre passat més recent, que fins fa ben poc temps ha estat tergiversat, silenciats i oblidat. Recentment es van publicar les novel·les *Las trece rosas* (2003),²² de Jesús Ferrero, i *Nou dones i una guerra* (2005),²³ d'Isabel Olesti, que expliquen la vida d'algunes dones valentes que van lluitar per sobreviure i defensar els seus drets durant el conflicte bèl·lic.²⁴ A partir de la literatura es pot despertar l'interès per conèixer els fets històrics i reflexionar sobre les seves causes i conseqüències. Amb la publicació d'aquestes novel·les, i amb iniciatives com l'estudi de la revista *Companya*, podem entendre millor el nostre passat. Conèixer la nostra història és imprescindible per poder construir el present i el futur.

22. J. FERRERO, *Las trece rosas*, Madrid, Siruela, 2003.

23. I. OLESTI, *Nou dones i una guerra*, Barcelona, Edicions 62, 2005.

24. També s'han publicat reculls d'experiències de dones que van viure la Guerra Civil. Shirley MANGINI, *Recuerdos de la resistencia: La voz de las mujeres de la guerra civil española*, Barcelona, Península, 1997.

LAURA GUILERA RICO

En el clima d'exaltació que va suposar la Guerra Civil, les dones van lluitar per aconseguir la visibilitat social que durant molt de temps els havia estat negada i van reivindicar la seva llibertat i els seus drets. Durant la conjuntura bèl·lica es va intentar crear una nova societat més igualitària. El canvi social tenia com a base l'educació. Creure en l'educació suposa creure en la capacitat de millora de les persones. Persones que poden millorar-se a si mateixes i millorar l'entorn que les envolta. Les dones i els homes de la Guerra Civil van pensar que moltes de les problemàtiques socials es podien solucionar si des de petites, i al llarg de tota la vida, les persones rebien una formació adequada. L'educació no era un monopoli només de l'escola, des de diferents mitjans com ara la premsa escrita es podia educar. *Companya* pretenia contribuir a la formació de la nova dona. Aquesta nova dona, emancipada culturalment i econòmicament però encara lligada a la família, i a qui en temps de guerra li pertocava encarregar-se de la rereguarda. Però, tal com he comentat anteriorment, les redactores de *Companya* no van crear una revista per a totes les dones catalanes, tot i tenir-ne la pretensió. El model de nova dona era exclusiu d'un sector femení. En un moment en què es volia transformar la societat i tot semblava possible, les redactores de *Companya* es van trobar amb molts límits que contraposaven els ideals i les intencions amb els fets i les realitats. Tot i així, *Companya* va ser un instrument al servei d'un somni: una nova societat lliure i més igualitària. Avui dia l'esforç de les redactores i lectores de *Companya* és un model a seguir per a totes les dones.